

sen af 4. årh. synes at have fremmet en religiøs forståelse, der ikke lå langt fra nogle af de kristne trosforestillinger, fx tilbedelsen af *Sol Invictus*, der i udgangspunktet var hedensk, men sidenhen fik en kristen fortolkning, hvilket banede vejen for den endelige kristning af hæren frem til år 416, hvor hedninger blev bandlyst fra hæren (jøderne blev interessant nok først endelig udelukket i 439).

Shean gennemgår også de mange kilder fra Det Nye Testamente og fremefter, som viser, at de tidlige kristne faktisk gjorde tjeneste i hæren, og at soldater omvendt var tiltrukket af kristendommen. Shean påviser således en generel åbenhed hos de forskellige kristne forfattere over for militærtjenesten, og selv modstandernes skrifter vidner om, at der var ganske mange kristne i den romerske hær allerede i de tidlige århundreder. En vigtig kilde er her de mange martyrberetninger om soldater. De fik først problemer, når de ikke ville deltage i den hedenske kultudøvelse, men havde tilsyneladende igen problemer i øvrigt med at gøre deres pligt som soldater og blev ikke af deres medkristne klandret for at slå ihjel. Også andre kildegrupper dokumenterer en betydelig tilstedeværelse af kristne i hæren før år 300.

Det er en vigtig bog, som forholder sig til et centralt tema i forskningen, hvor der har været megen (ideologisk betinget) mytedannelse omkring de tidlige kristnes syn på krig og voldsudøvelse og hvorledes de på det grundlag kan være et forbillede for moderne kristne. Det er således vigtigt, at få det samlede kildemateriale gennemgået og præsenteret for at vise, hvor differentieret de tidlige kristne forholdt sig til disse spørgsmål. Godt nok talte nogle af dem imod militærtjeneste, oftest med henvisning til faren for hedensk kultdeltagelse, men sjovt nok aldrig ud fra forbuddet imod at slå ihjel. Shean kommer således vidt omkring i bogen og diskuterer mange interessante aspekter af forholdet imellem kristendom, kejsermagt og hær i de afgørende første fire århundreder. En stor svaghed er dog, at forfatteren gentager sig selv i det uendelige; igen og igen repeteres indlysende pointer uden at vi kommer videre. Derudover forfalder han fra tid til anden til nogle besynderlige anakronistiske sammenligninger imellem datidens forhold og så en helt nutidig (amerikansk) kontekst. Det virker mildest talt besynderligt og er ikke klædeligt for en historisk fremstilling.

Carsten Selch Jensen

Winfried Schröder

Athen und Jerusalem. Die philosophische Kritik am Christentum in Antike und Neuzeit, Quaestiones 16. Stuttgart – Bad Canstatt: Verlag frommann-holzboog 2011. 291 s. e 68.

Winfried Schröder, professor i filosofi i Marburg, forfølger med sin sprænglærde bog (noterne på græsk, latin, fransk osv. fylder ca. halvdelen af teksten, og bibliografien er på 39 sider!) to mål: det ene er at vise at ideen om,

at der i antikken skulle være opstået en syntese mellem den græske “pagane” filosofi og kristendommen ikke kan stå for en nærmere prøvelse. Det andet er at vise, at antikkens kritik af kristendommen – i bogen især repræsenteret af Kelsos, Porfyrius og Julian Apostata – blev videreført af en lang række forfattere “in der Neuzeit”, dvs. fra ca. 1500 til 1800. Mange af dem, ofte anonyme, var forfattere til den såkaldte *Littérature clandestine*, som forf. er en internationalt anerkendt forsker i. En af de mest bekendte, henholdsvis berygtede, repræsentanter for denne genre var den anonyme *Traité des trois imposteurs* (Moses, Jesus og Muhammed), som nu også foreligger på dansk, og som forf. selvfølgelig flere gange henviser til.

Bogens indledende kapitler I og II præsenterer og afgrænser feltet. Interessant er afsnittet “Schwierigkeiten mit der Spätantike”: oplysningsfolkene kunne ikke rigtig finde sig til rette med kristendomskritikernes platonisme og nyplatonisme, men slog sig så til tåls med at tale om en “paganisme éclairé”. I denne sammenhæng kunne jeg savne en omtale af den platonske og nyplatoniske forestilling om sjælens udødelighed, som de “neuzeitliche” religionskritikere bestandigt polemiserede imod, f.eks. i traktaten om de tre bedragere. Kap. III handler om religionskritikernes angreb på Bibelen: Moses var ikke forfatter til Mosebøgerne, forjættelserne i GT var ikke opfyldt i NT osv. I bogens største kap. IV følger så en detaljeret gennemgang af de senantikke og “tidlig moderne” (som vi vist efterhånden siger på dansk) angreb på de kristnes “blinde” tro uden understøttelse af fornuftige argumenter, på deres tro på undere, som strider mod naturens indretning, herunder selvfølgelig først og fremmest Jesu legemlige opstandelse, og endelig mod deres underkastelses- og ydmyghedsmoral. Til sidst rundes undersøgelsen af med et kort kap. V, hvor forf. der lejlighedsvis bogen igennem har afleveret hip til protestantiske teologer og eksegeter skriver, at hvis ikke teologien holder fast ved troen som frelsesbetingelse, ved Jesu opstandelses “Faktizität” og ved nådesbegrebets “Bedeutungskern”, så kan han ikke se, “worin das christliche Profil einer derart transformierten Theologie bestehen könnte”! Bortset fra dette lidt banale statement er bogen, som det turde være fremgået, ikke ligefrem sengebords-læsning. Men for kirke- og dogmehistorikere og dyrkere af “intellectual history” rummer den en guldgrube af lærdom og skarpsindige iagttagelser. Og vore dages kristendomskritikere må for resten også gerne læse med!

Jens Glebe-Møller

Franz Posset

The Real Luther. A Friar at Erfurt & Wittenberg. Saint Louis: Concordia Publishing House 2011. 195 s. \$ 39,99.

Den tysk-amerikanske teolog Franz Posset, som ved siden af den hollandske teolog Theo Bell er en af de få nulevende katolske Luther-forskere, har udgi-